

Előszó

Jelen forráskiadvány célja, hogy Kriza János unitárius püspök levelezését feltárja, és a *Vadrózsák* gyűjtőhálózatához kapcsolható leveleket, amelyek Kriza Jánosnak és gyűjtőinek a folklórszövegek gyűjtésére, átdolgozására és kiadására vonatkozó elképzeléseit tartalmazzák, egy kötetben hozzáférhetővé tegye.

Kriza János népköltészet iránti érdeklődésének kezdeteiről semmi biztosat nem tudunk.¹ 1842-ben,² 31 évesen, házasságkötésének évében egy népköltészeti gyűjtemény kiadásához kér pártolást és gyűjtésre szólítja fel az olvasókat. Az ekkor már publikálásra kész gyűjteményes füzet (megváltozott tartalommal, nagyszabású munkává nőve) csak több mint húsz évvel később, 1863-ban jelenhetett meg – akkor is elsősorban gróf Mikó Imre mecénási támogatásának köszönhetően. A *Vadrózsák* című kötet folytatását azonban sem Kriza János életében, sem a halálát követő 150 évben nem sikerült kiadni.³ A nagyrészt unitárius lelkészek és tanítók által összegyűjtött hatalmas népköltészeti anyag – Kriza és gyűjtőtársai levelezéséhez hasonlóan – szétszóródott, elveszett vagy ma is ismeretlen helyen lappang.

Kriza János gyűjtőhálózatát unitárius lelkészként, majd 1861-től püspökként alapvetően levelezés útján szervezte, irányította. A gyűjtésben részt vevő személyek nagy részével nem csupán a népköltészet közös ügye kötötte össze; leveleiben változó mértékben, de egyformán helyet kaptak a magánéleti, iskolai és egyházi események, amelyek levélírással indították. Levelezésének nagyságát mégsem könnyű megbecsülni sem, mivel annak csak egy kisebb része került – barátja, a történész-levéltáros Jakab Elek jóvoltából – közgyűjteménybe. Mégis az eddig feltárt levelek, dokumentumok és kiegészítő információk segítségével, hézagokkal bár, de láthatóvá válik a népköltészeti gyűjtésnek Kriza János (és kisebb mértékben a gyűjtők) mindennapjaiban betöltött szerepe, valamint az, ahogy Kriza a gyűjtésről, az átdolgozásról és a kiadásról való elképzeléseit átadni és mások számára is hozzáférhetővé kívánta tenni.

Jelen kötet abba az alakulóban lévő paradigmába is bele kíván illeszkedni, mely a történeti folklórszövegeknek az előző korszakok gyakorlatától eltérő vizsgálatát és értelmezését célozza (vö: Niedermüller P. 1987, 1990; Milbacher R. 2000; Gulyás J. 2007, 2010; Domokos M. – Gulyás J. 2009; Rölleke, H. 1975).⁴ E kutatási irány távlati célja,

¹ Faragó József tanulmányában összefoglalja mindazokat a helyszíneket, személyeket, eseményeket is, amelyek esetleg szerepet játszhattak Kriza János népköltészeti érdeklődésének kibontakozásában (vö: Faragó J. 1971: 67–74).

² A gyűjtésről-kiadásról való nyilvános beszéd kezdetének időpontja bizonytalan, az 1842-es és az 1843-as év egyaránt lehetséges. Ezt részletesebben lásd Kriza János előfizetési felhívásának tárgyalásánál.

³ A már 1842-ben tervbe vett folytatás 2012 végén fog megjelenni Olosz Katalin gondozásában. A kötet Kriza János népköltészeti hagyatékának a meséken és mondákon kívüli egészét tartalmazza.

⁴ Az ezekben megjelenő alapgondolat (míserint az elit megkonstruálta a népit, és így az *autentikus folklórszöveg* terminus létjogosultsága megkérdőjelezhető) már a 20. század elején is felvetődött, azonban a kirobbanó vita kevésbé bizonyult szakmainak, így szövegvizsgálat sem követte azt (vö: Horger A. 1908: 456).

hogy a 19. századi folklórszövegeket önértékükben vizsgálja, túllépve a 19. század második felében Arany János, Arany László és Gyulai Pál által létrehozott kánonon, amely (akkori kortárs szövegekről és személyekről lévén szó) megkülönböztetett *jó gyűjtőket* és *rossz gyűjtőket*, *autentikus* és *kevésbé autentikus folklórszövegeket*. Ez a megkülönböztetés, és az általuk egyfajta (értékszempontra szerint) hierarchikus rendbe állított gyűjtők és szövegek a 20. századi, történeti szövegekről gondolkodó kánonba szinte változatlanul kerültek bele. Még az olyan paradigmaváltó személyek, mint Ortutay Gyula vagy tanítványa, Kovács Ágnes is csak kis mértékben tágitották a kánon határait, de annak megváltoztatását, újragondolását nem érezték feladatuknak. Úgy vélem, hogy a mai, 21. századi folklorisztika nem valamilyen 19. vagy 20. századi értelmiségi konstrukcióhoz szeretné mérni a 19. századi gyűjtőket és szövegeket, hanem annak vizsgálatára kívánja helyezni a hangsúlyt, hogy a 19. században kik voltak azok az emberek, akik népköltészeti gyűjtéssel foglalkoztak, milyen háttérből érkeztek, milyen iskolákban végeztek, ott milyen hatások érték őket, milyen kapcsolathálóval rendelkeztek, hogyan teltek a mindennapjaik, és ebbe hogyan illeszkedett bele a népköltészetről (mint értékről, megmentendő örökségről) való gondolkodás. Az alap kutatások elvégzését követően válik majd talán az is láthatóvá, hogy ezek az emberek vajon milyen elképzelésekkel rendelkeztek, amikor gyűjteni indultak, mivel sok esetben a gyűjtők fejében létező eltérő mese- (vagy más folklórszövegre vonatkozó) koncepciók eredményezték a nagyon különböző szövegeket. Így a cél a későbbiekben sem az, hogy ezeket a szövegeket egymáshoz mérjük, hanem annak megfogalmazása, hogy mit gondoltak a 19. században a gyűjtők *jó, szép szövegnek* (vagy egyszerűen folklórszövegnek), és így hogyan állt össze a szép(nek gondolt) szövegekből az a változatos (és egyelőre tulajdonképpen ismeretlen) korpusz, amelyre mint a 19. századi folklórszövegek összességére gondolunk. Azonban ahhoz, hogy a szövegközpontú vizsgálat érdemben megkezdődhessen, számos, a korábbi évtizedekben el nem végzett alap kutatást és forrásfeltáró munkát kell elkészíteni. Ezek egyike kíván lenni ez a dokumentumgyűjtemény, amely nagyobb részben Kriza Jánosnak a gyűjtőkhöz, illetve a gyűjtőknek Krizához írott leveleit, kisebb részben azokat a leveleket tartalmazza, amelyekben a *Vadrózsák* újrakiadását (1911) tervezik, illetve Kriza János leveleinek összegyűjtését kezdeményezik. Mindezt azok a dokumentumok egészítik ki, amelyek összefüggésbe hozhatóak a *Vadrózsák* létrejöttével, az abban részt vállaló személyekkel vagy Kriza Jánossal.

Bár jelen forráskiadvány azzal a céllal készült, hogy egy kötetben tegye elérhetővé mindazokat a dokumentumokat, amelyek Kriza János és gyűjtőkörének népköltészeti munkásságával kapcsolatba hozhatók, mégsem vállalhatta fel a *Vadrózsák* gyűjtőhálózatának a teljesség igényével történő bemutatását, csupán az eddig feltárt dokumentumok visszakéreshető közlésének feladatát igyekezett elvégezni annak érdekében, hogy ezzel újabb, a *Vadrózsák*hoz, illetve tágabban a 19. századi népköltészeti gyűjtőmozgalmakhoz kapcsolható források felkutatását motiválja, valamint ezek elemzését elősegítse.

Ahogy Kriza János egyik Gyulai Pálhoz címzett levelében a készülő *Vadrózsákkal* kapcsolatban írta: „De azt tartom, hogy minden ember tegye meg azt a jót, a mi tőle telik – a

középszerűek is ott lehetnek az irodalom terin legalább mint fővényszem-gyűjtők a nagy épülethez” (31. levél).

Itt szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik nélkül a fővényszem-gyűjtőgétesem biztosan nem sikerülhetett volna. Elsősorban három személynek tartozom köszönettel, nem csak azért a segítségért, amellyel munkámat kísérték, hanem azért is, mert ők hárman egyúttal három olyan helyet is jelentenek számomra a világban, ahonnan nézve egyértelműen hinni lehet, hogy van értelme ilyen és hasonló munkák elvégzésének.

Köszönöm Molnár B. Lehelnek, a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára vezetőjének, hogy felkarolta ennek a kötetnek a tervét, hogy minden kérdésemre, ötletemre azonnal válaszolt, hogy maga is szinte sajátjaként tekintett az újabb és újabb felmerülő problémákra, hogy jóval több volt, mint levéltáros, és a levéltár is több lehetett, mint kutatóhely. Köszönöm Olosz Katalinnak, a kötet szakmai lektorának, hogy időről-időre összetalálkozva (elsősorban Marosvásárhelyen) együtt bogozhattuk Kriza János gyűjtőhálózatának kusza szálait, hogy átélhettem, milyen úgy egy témán ketten dolgozni, hogy minden felbukkanó adat valaki másnak is legalább akkora örömet jelent, mint nekem, hogy milyen jó közösen gondolkozni, terveket szöni és mindent azonnal megosztani egymással. Köszönöm Keszeg Vilmosnak, doktori irányítómnak, hogy a szó legnemesebb értelmében mentoromnak tekinthettem ennek a kötetnek az összeállítása alatt is.

Köszönöm továbbá a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Intézete valamennyi tanárának és doktoranduszának, hogy véleményezték a készülő kötetet, ötleteikkel, javaslataikkal, bírálataikkal segítették annak létrejöttét.

Köszönöm barátaimnak, Ilyefalvi Emesének a kolozsvári levelek összeolvasásában, Muntagné Tabajdi Zsuzsannának a latin kifejezések, latinizmusok, germanizmusok magyarázatában, Czégényi Katicának a román és Vásáry Ákosnak az angol fordításban nyújtott segítségét.

Köszönöm emellett mindazoknak, akik egy-egy (akár nemleges) válasszal, adattal, információval, fényképpel, kézirattal segítettek a munkámat. Köszönöm a segítségét Albert Ernőnek (Sepsiszentgyörgy), Domokos Mariannak (Veszprém), Fekete Leventének (Nagyajta), Filep Antalnak (Budapest), Szőcsné Gazda Enikőnek (Sepsiszentgyörgy), Hoffmann Gizellának (Budapest), Horváth Antalnak (Debrecen), Könczei Csillának (Kolozsvár), Kriza Ildikónak (Budapest), Nagy Ilonának (Budapest), Nagy Lászlónak (Marosvásárhely), Pap Máriának (Szentivánlaborfalva), Szabó Leventének (Kolozsvár), Székely Miklósnak (Kövend), Voigt Vilmosnak (Budapest).

Köszönöm a Kriza János Néprajzi Társaságnak és a Magyar Unitárius Egyháznak, hogy a kötet megjelenését lehetővé tették.

Budapest, 2012. november 16.